

**ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ
ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΜΑΞΙΜΟΣ**

ΤΡΕΙΣ ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ*

* ΣΗΜΕΙΩΣΗ ΤΕΤΡΑΔΙΩΝ

Η επιστολή του Σ. Μάξιμου στον Ν. Καζαντζάκη γράφτηκε στην Πράγα στις 11/3/1949. Δακτυλογραφήθηκε από την γυναίκα του Πηνελόπη Μαξίμου, η οποία και κράτησε αντίγραφο το οποίο και χρησιμοποιήθηκε για την παρούσα δημοσίευση. Οι επιστολές του Ν. Καζαντζάκη στον Σ. Μάξιμο γράφτηκαν η πρώτη στην Αντιίβες στις 20/11/1954 και η δεύτερη στο Freiburg στις 20/12/1954.

Τόσο το αντίγραφο της επιστολής του Σ. Μάξιμου, όσο και τα πρωτότυπα των δύο επιστολών του Ν. Καζαντζάκη βρίσκονται στην κατοχή του Λουκά Αξελού και αποτελούν μέρος του αρχείου του Σ. Μάξιμου που η κ. Πηνελόπη Μαξίμου ευγενικά του έχει παραχωρήσει.

Οι επιστολές είναι ανέκδοτες. Δημοσιεύονται χωρίς περικοπές και έχει τηρηθεί αυστηρά η ορθογραφία των συγγραφέων τους.

Ἀγαπητέ Νικολάκη,

Τό γράμμα σου τό πήρα. Οἱ ἀνησυχίες σου εἶναι εὐλογες, καί ὄχι μόνο σέ σένα. Πολύς κόσμος ἔχει χάσει τά νερά του, γιατί εἶναι ταραχή μεγάλη, κατατρεγμός. Πιό πολύ φυσικά σ' ἐμάς. Πάρα πολύ.

Ἄν καί νά σοῦ πῶ τήν ἀλήθεια, ἡ γενιά ἡ δική μας δέν γνώρισε καί τίποτα ἄλλο, ἔξω ἀπό ταραχές καί καταδρομές. Διάβαζα τώρα τελευταῖα ἕνα ρεπορτάζ τοῦ γάλλου Berad για τά γεγονότα τῆς Κρήτης τοῦ 1896-97. Τό εἶχα θρεῖ σ' ἕνα βιβλιοπωλεῖο στό Παρίσι καί τό πήρα. Ἔ! Τί νά σοῦ πῶ! Ὅλα τά σημερινά σέ μικρογραφία, καί πιό ἔντονα! Λοιπόν; Εἶναι ἀνάγκη νά πάμε παρακάτω; Νά πάρουμε μήπως τα τελευταῖα 50-60 χρόνια πού εἶναι καί τά πιό δραματικά; Σφαγές στή Ρουμανία, ἐξόντωση στή Βουλγαρία, μακεδονικά, διωγμοί στήν Τουρκία καί Μ. Ἀσία. Πές μου μιάν ἄλλη ἐθνότητα πού νά ἔχει ἕναν διάκοσμο πιό ἔντονο. Νά ἀναζητᾶ τόν μεγαλύτερο χῶρο καί νά καταφεύγει στόν μικρότερο, νά νομίζει πῶς κυριαρχεῖ, καί στό τέλος νά γίνεται ἕνα καρυδότσοεφλο, νά διατείνεται στά μέγιστα καί νά μήν τά καταφέρνει οὔτε στά μικρά, νά ναι κατ' ἐξοχήν δημοκρατική καί νά τῆς καθίζουν βασιλιάδες στό σθέρκο, νά κρατᾶ στά χέρια κιτάπια καί κιτάπια καί νά ἀποδεικνύεται στό τέλος πῶς δέν ἔχει ρίζι οὔτε [ ] δέν ἔχει θγάλει κανένα νόημα ἀπό τήν ἱστορία της. Καταλαβαίνεις;

Ὅλα δέ αὐτά νά συμβαίνουν ὄλα μαζί, τό ἕνα πίσω ἀπό τό ἄλλο, κολλητά. Πού νά μήν μπορεῖ νά πάρεις ἀνάσα. Ἐγώ, νά ποῦμε, σέ ἡλικία 9 χρονῶν, ὅταν ὁ γέρος μου καθάριζε ἕνα ὄπλο martini πού εἶχε κρυμμένο καί γινότανε μυσταγωγία καί κόρωνα ἐγώ – γυάλιζαν τά μάτια μου – καί μέ ρώταγε αὐτός ἐπιτήδεια, τί θά γίνω ὅταν μεγαλώσω, ἔλεγα: Ἀντάρτης, πατέρα! Καί ἀντάρτης μέν στήν κυριολεξία δέν ἔγινα ποτέ, ἀλλά ἀντάρτης μέ τήν ἔννοια τοῦ revolte ἔγινα καί ἐμεῖνα, ἀρνητής τῆς κάθε ἀξίας ἀπό ὄσες γνώρισα γύρω μου, πού εἶχαν ἀπαιτήσεις λατρείας. Καί τέτοιος παρέμεινα, καί εἶμαι, καί περίπου ὄλοι μας εἶμαστε ἔτσι, ὄλη ἡ γενιά μας, καί ἐσύ καί πολύς κόσμος, γιατί ὄλα σέ ὄσα πιστεύαμε καταπέσαν καί στεκόμαστε δῦσπιστα στό κάθε τί, ἄλλος πολύ, ἄλλος λίγο, γιατί τά παλιά κατακρημνίστηκαν μέσα μας καί τά νέα χάσανε ἐκεῖνη τήν αἴγλη καί τήν εὐτυχία τῆς ἐνόρασης πού ἔχει μεταφυσικότητα καί θέλει τά ἰδανικά νά εἶναι ἰδανικά, ἔξω ἀπό μιά ἱστορικά κοινωνική συμμετρία.

Καί σάν τό βλέπουμε νά γίνεται – νά γίνεται πράξη τῆς ζωῆς – ἔργο τῶν χεριῶν μας, τότε ἡ σκέψη μας τά πασπατεῦει καί τό πασπατεῦει καί θρῖσκει πῶς

δέν άξιζε δά και τόσος κόπος για ένα τόσο κοινό πράγμα: Ξαναμαζεύει την ούρά του τότε, καταγωνιάζεται στις Antibes και στοχάζεται. Κλειστή, κατάκλειστη και άηδιασμένη από κάθε τί.

Έτσι δέν είναι;

Όστόσο τό χαρακτηριστικό της πολυτάραχης; – γενιάς μας είναι δι [ ]² ιδανικά [ ]³ άποζημιώσεις, σκάλιξε τό δρόμο της, σκάλιξε και άνοιξε νέους δρόμους, και μέ μεγάλο κέφι δέ, έτσι πού νά πάρει και την νεότητα μαζί της, και νά σταθεί οδηγός σ' έναν άγώνα τεράστια άπελλι, τέτοιοι πού νά σου κάνει νά λές: «μά τρελοί είναι»; Μ' έλεγε χτές για μία κοπέλα 19 έτών πού της πήρε τό ένα χέρι της ή μπάλα και της γέμισε τό κεφάλι θλήματα. Έχει λέγει ένα τέτοιο ήθος και όταν την ρωτούνε τί θέλει – αν θέλει τίποτα, λέγει όχι. Όλο όχι. Τέτοια είναι πολλά. Και όλα αυτά τά τέτοια κάνουν αυτό τό κάτι πού γίνεται στην Έλλάδα ένα έργο ιστορικό και στην ιστορία άποκρίνεται και στις παραδόσεις και στα πάντα.

Αυτά, άγαπητέ Νικολάκη, για τό δλο. Φυσικά αυτό τό δλο και δραματικό είναι και banal ίσως, αν τό δείς διά μέσου προσωπικών περιπτώσεων. Άλλά ποιός είπε ότι οι έπαναστάσεις δέν είναι μία βρωμιά και μία άπελπιστική τραγωδία, για τίς γενεές πού τίς ζούνε;

Κατά τά άλλα, οι μεταβολές πού αναφέρεις δέν έχουν τή σημασία πού φάνηκε νά έχουνε στην άρχή. Πρέπει νά τίς ίδεί κανείς σαν προετοιμασίες μάλλον μιās άποφασιστικής σύγκρουσης ή μιās σειράς άποφασιστικών συγκρούσεων, παρά σαν διαφωνίες ή προϊόντα διαφωνιών. Είναι προετοιμασίες του διεθυντικού όργάνου και προδηλούνε αίματοχυσία και engagement au fond, όπου και φαίνεται νά τραβά ή κατάσταση αυτούς τούς έρχόμενους μήνες. Θαρρώ δέ ότι θά άποσαφηνιστεί έτσι περισσότερο ή κατάσταση και ίσως και όριστικά, γιατί μου φαίνεται ότι ή Άθήνα είναι βυθισμένη στο έγκλημα και σε τέτοια διαφθορά και σε τέτοιες αντίθεσεις μέσα και ίσως και άμφίβολο αν αυτό τό σαράβαλο θραγκελικό καθεστώς της θά μπορεί νά παρατείνει την έθνική μας διαπόμπευση έπί πολύ άκόμα.

Αυτά προς τό παρόν και γειά
Χαιρέτησε την κυρία.

Σερ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Λέξη δυσανάγνωστη.
2. Λέξη δυσανάγνωστη.
3. Λέξεις δυσανάγνωστες.

Antibes, 29-11-54

Αγαπητέ μου Χερουβειμ,

Με πολη προσοχη κ' συγκίνηση διάβασα το ξαφνικό σου γράμα. Και θέβαια δε συμφωνούμε στις ιδέες μα τί πειράζει; Καλήτερα: έτσι η πραγματικότητα γίνεται πιο πλούσια κ' η ανθρωπότητα λιγότερο μονότονη. Άλο φτερο κυματίζει στην κορφη του κεφαλιού σου, άλο στο δικό μου καρφοκέφαλο: κ' έτσι ο κόσμος λάμπει πολύχρωμος.

Ξαφνιάστηκα για όσα μου γράφεις για τις δυσκολίες της καθημερινης ζωης: φανταζόμουν εντελως τ' αντίθετα: όλες οι πληροφορίες που μας έρχονται απο τ' άγια συρματοπλέγματα όπου βρίσκεστε, έλεγαν πως όλα έχουν περιφήμα βολεφτει κ' ελεεινολογούσαν όσους βρίσκονταν στ' ανόσια συρματοπλέγματα της κεφαλαιοκρατίας. Αμέσως θέλησα να σου στείλω ένα μικρο χαιρετισμο, ξ δέκα, μα πώς; Σε φάκελο είναι επικίντυνο: κάποτε σου είχα στείλει στην Πράγα ένα «Ζορμπα», σίγουρα θα χάθηκε, γιατι ποτε δε μούγραψες λέξη. Και τώρα πώς να κάνω; Σε παρακαλω θρές μου τρόπο κ' θα με υποχρεώσεις.

«Όπου ακους μεγάλο τρύγο, έπαιρνε μικρο καλάθι» οι επιτυχίες μου, ως λες, είναι μονάχα ηθικες: υλικά είναι τιποτένιες: αν έπαιρνα φέτο το Nobel τα πράγματα θ'άλαζαν κ' θά μπορούσα πιότερα να σου δείξω πόσο σε αγαπω κ' σε τιμω, Υπομονη.

Περιμένω λοιπον γράμα σου. Εδω η ζωη μου είναι ήσυχη: ήλιος, θάλασα, μοναξια. Κατοικω τόρα απέναντι στου Θράσου, γειτόνοι: Rue du Bas-Castelet, 8. Αρχες του Νβρη εφυγε αφτός για το Παρίσι.

Σε λίγες μέρες φέβγω για τη Γερμανία κ' θα γυρίσω αρχες Δβρη, οπότε θάχω γράμα σου. Ήθελα πολύ ναρχόμουν στη Βιέννη τό ερχόμενο έτος: έχω χρόνια να τη δω κ' την αγαπούσα πολυ: είναι έφκολο;

Τίποτα άλο για σήμερα.

Γεια χαρα!

Νίκος Καζαντζάκης

Freiburg, 20-12-54

Αγαπητε Χερουβειμ!

Τη στιγμή τούτη λαθαίνω τα δυό σου γράματα· με κυνηγούσαν στη Γερμανία κ' μέ πέτυχαν, μόλις τώρα, εδώ Τα διάβασα με προσοχή κ' είδα πόσο μάταιο να συζητάει ένας λογοτέχνης μ' ένα σοφο κοινωνιολόγο. Dialogue les sourns.

Άλη η περιοχή σου, άλη η λογική σου, άλος ο σκοπός σου. Έχεις δίκιο στην περιοχή σου, έξω απο αφτη, μηδεν· Stop λοιπόν!

Βρίσκουμαι με τη γυναίκα μου σε μιαν κλινικη όπου θα μείνουμε ως τέλη Γενάρη· γυρίζουμε τότε στην Αντίπολη κ' σου στέλνω τον άσπρο φάκελο που συνιστάς. Φαίνεται να μην πιστέβεις πως η μπαγκατέλα αφτη, όπως τη λες, είναι το maximum που μπορω. Μακάρι νάμουν σαν τό Θράσο ή σαν τον Άγγελο.

Πολυ μαρξικος ο διάλογός σου με το Χριστο-ξύλο. Μα σε άλο επίπεδο πόσο ο διάλογος αφτός θάταν διαφορετικος! Θα γράψω στον εκδότη μου να σου στείλει ένα «Χριστός ξανασταβρόνεται», κ' έτσι θα βρεις αφορμη να με «κοινωνιολογήσης!» Είπαμε: Dialogue les sourns

Καλο 1955! Υγεία, ειρήνη, υπομονη. Ο «Θεος» να βάλει γνώση στους ανθρώπους. Η λέξη «Θεός» έχει τη σημασία που της δίνεις τίποτα λιγότερο, τίποτα περισσότερο.

Βάστα, καημένο Μεσολόγγι!

Νίκος Καζαντζάκης